

Postkolonialisme en natuurbescherming

De spreidstand van de ooievaar

In de jaren tachtig verspreidden Europese natuurbeschermingsorganisaties folders en posters om Afrikanen te leren hoe ze de ooievaar konden beschermen. Ironisch, als je weet dat tegelijkertijd Europese landbouwprojecten een grote bedreiging vormden voor de iconische vogel.

AUTEUR SIMONE SCHLEPER (MAASTRICHT UNIVERSITY)

De ooievaar zat in naoorlogs Europa in de nesten. In 1958 bleek dat er een sterke daling van het aantal ooievaars had plaatsgevonden sinds het begin van de tellingen in 1934. Vooral in Noordwest-Europa waren er minder broedplaatsen. Ornithologen maakten zich steeds meer zorgen over het lot van de iconische trekvogels. In landen met traditioneel grote populaties, zoals Frankrijk en Duitsland, sloeg de paniek toe. Nationale en regionale beschermingsinitiatieven schoten als paddenstoelen uit de grond. In de jaren zeventig werd de achteruitgang van de ooievaar erkend als een probleem in heel Europa, zoals blijkt uit de Europese Vogelrichtlijn van 1979 en de Bern-conventie van 1979. Beschermingsinitiatieven stopten niet bij de grenzen van het Europese continent. Ooievaars overwinterden immers in Afrika, waardoor internationale samenwerking onontbeerlijk was. In 1979 werd in Bonn een convenant getekend

ter bescherming van de internationale trek- en migratieroutes van wilde dieren. Ook de Internationale Raad voor Vogelbescherming richtte zich op het Afrikaanse continent, met onderzoeks- en natuurbeschermingsprojecten voor de ooievaar.

De Europese interesse in de toestand van trekvogels in Afrika was niet nieuw. Het continent werd al sinds de jaren veertig beschouwd als een blinde vlek in de kennis van transcontinentale vliegroutes en de ecologie van migratievogels. Terwijl er op het Europese continent tal van amateurs en biologen vogels telden en observeerden, was er slechts een handvol Afrikaanse vogelaars. Het gevolg was dat ornithologen bijzonder weinig wisten over de overwinteringsgebieden van trekvogels. Toen de zorgen over de ooievaar groeiden, werd dit gebrek aan kennis steeds meer als een probleem beschouwd. Was de reden van de dalende ooievaarstellingen misschien te zoeken over de oceaan?

AFRIKAANSE JAGERS

Europese ornithologen dachten van wel. In de lente van 1984 stuurde de Franse afdeling van de Internationale Raad voor Vogelbescherming duizenden posters naar een kunstmest- en hemicaliënbedrijf in Bamoko, Mali. Ze waren bedoeld voor een onderwijsproject in Dia, een klein stadje in het zuiden van Centraal-Mali, vlak bij de Niger-delta. Het agrochemische bedrijf had toegezegd om de posters via hun netwerk te verspreiden. Het was geen op zichzelf staand initiatief. Ook naar Burkina Faso, Niger en Guinee werden posters verscheept. Daarnaast waren er diavoorstellingen en schoolbezoeken, waarin geleerden de Afrikaanse bevolking onderwezen over de biologie van vogels, hun migratie, hun nut bij de uitroeiing van insecten en hun betekenis voor de Europese cultuur. Volgens een eigentijds rapport was het de bedoeling om 'schoolkinderen bewust te maken van het behoud van de avifauna'. Vooral de jacht

De ooievaar was een slachtoffer van de Afrikaanse cultuur en onwetendheid, die door Europese experts moest worden verholpen

kwam in het vizier. Met campagnes wilden ornithologen de Afrikaanse boeren ertoe overhalen niet meer te jagen op overwinterende ooievaars, omdat de vogels al onder druk stonden door hun lange trek, de schaarste van voedsel en droogte. Deze zorgen over de lokale jacht waren niet geheel ongegrond. In de jaren tachtig bleek uit het onderzoek van meer dan tienduizend gevonden ringen, die de bedreigde ooievaars steeds vaker rond hun poot droegen, dat de meeste vogels in West-Afrika stierven door de jacht. Al bleven deze onderzoeksgegevens niet onbesproken. Zo waren ringvondsten afhankelijk van de aanwezigheid van menselijke waarnemers en hun bereidheid om ontdekkingen te rapporteren. Daarnaast meenden sommige experts dat ringonderzoek te weinig inzicht bood in de effecten van landbouw en de verdwijning van draslanden.

'PIJLOOIEVAARS'

Maar de focus op de Afrikaanse jachtcultuur volgde niet alleen uit ringonderzoek. Het was een fenomeen met diepe historische wortels. Al in de jaren veertig zagen natuurbeschermers de traditionele jacht als een gevaar voor de Afrikaanse fauna. Nog veel ouder waren de verhalen over zogenoemde 'pijlooevaars', die na de winter gewond terugkeerden naar Europa. De doorboorde

PIJLOOIEVAAR

De Rostocker pijlooevaar, gevonden in 1822, was een symbool van de gevaren van de Afrikaanse jachtcultuur. (Bron: Zoologische Sammlung der Universität Rostock.)

vogellichamen waren een symbool van de dreiging die uitging van Afrikaanse jagers. Ook de educatieve campagnes van Europese conservatiedeskundigen waren allesbehalve nieuw. Al vanaf de jaren zestig reisden Europese experts geregeld naar de zogenoemde 'derde wereld' om hun kennis te delen, bijvoorbeeld als deel van het Africa Special Project (1960-1963) van de Internationale Unie voor Natuurbescherming. Kortom, de campagnes uit de jaren tachtig bliezen oude ideeën nieuw leven in. De ooievaar werd voorgesteld als een slachtoffer van de Afrikaanse cultuur en onwetendheid, die door Europese experts moest worden verholpen.

INSECTICIDEN ALS BOOSDOENER

Het is ironisch dat Europese natuurbeschermers voor hun educatieprogramma's afhankelijk waren van het lokale netwerk van ontwikkelingsorganisaties en zelfs agrochemische bedrijven. In Europa werd immers erkend dat de uitbreiding van de landbouwsector een bedreiging vormde voor de ooievaar, vooral als er draslanden werden drooggelegd met het oog op intensivering. Steeds vaker kwam ook het gebruik van

insecticiden onder vuur te liggen. Al vóór de publicatie van Rachel Carsons bestseller *Silent Spring* (1962) maakten Europese ornithologen zich zorgen over de schadelijke gevolgen van landbouwchemicaliën op dieren in het wild, waaronder grote vogels. Op hun Wereldconferentie in 1950 had de Internationale Raad voor Vogelbescherming een resolutie aangenomen om regeringen aan te sporen giftige chemicaliën in de landbouw aan banden te leggen.

Ornithologen erkenden het belang van draslanden en de beschikbaarheid van insecten en ander voedsel waar het ging om overwinteringsplaatsen in Afrika. Meer nog: een grootschalig onderzoek in de jaren 1984-1986 wees niet de jacht aan als de grootste bedreiging voor ooievaars, maar waarschuwde vooral ook voor de verandering van het landschap door grondstofwinning, de intensivering van de landbouw, het gebruik van pesticiden en de aanleg van industriële infrastructuur, zoals dammen of elektrische bedrading.

Uit het onderzoek bleek ook dat Mali en Soedan belangrijke tussenstops waren voor migrerende ooievaars. De vogels profiteerden hier van seizoensgebonden overstromingen en rivierdelta's, die hen van voedsel voorzagen in de vorm van vissen en insecten. Het probleem? Sinds de jaren zestig waren beide gebieden onderhevig aan een ongeëvenaarde landbouwintensivering, ondersteund door buitenlandse investeringen en internationale organisaties.

PLAAGVOGELS

Niet alleen de drooglegging van draslanden en het gebruik van pesticiden waren problematisch. Internationale organisaties gebruikten agressieve agrochemicaliën in hun strijd tegen zogenoemde 'plaagvogels'. Vooral de roodsnavelquelea (*Quelea quelea*), een graan-etende vogel die floreerde door de intensivering van de graanoogst, beschouwden ze als een bedreiging voor de landbouwopbrengs-

Natuurbescherming stond haaks op andere vormen van ‘ontwikkelingshulp’, zoals de intensivering van de landbouw

ten in Niger, Mali en Soedan. In de jaren tachtig vonden er grootschalige uitroeiingscampagnes plaats met de schadelijke stof fenthion, hoewel dit middel in de Verenigde Staten en Europa al werd gezien als schadelijk voor andere vogels. Ornithologen, die geregeld werden ingehuurd door landbouwwontwikkelingsprojecten, wisten dat fenthion niet alleen quelea's vergiftigde. Hoewel er discussie bestond over de mate waarin insecticiden en quelea-vergiftiging een bedreiging vormden voor dieren in het wild, waren er aanwijzingen dat ook bepaalde ooievaarssoorten leden onder het gebruik van fenthion.

TEGENSTRIJDIGE ONTWIKKELINGSHULP

De ooievaarscampagnes bieden zo inzicht in de ambivalente houding van Europese natuurbeschermers tegenover landbouwinintensivering en ontwikkelingsprojecten in Afrika. Ornithologen wisten dat het gebruik

van insecticiden en agrochemicaliën en de drooglegging van draslanden schadelijk waren voor ooievaars. Toch richtten ze hun pijlen niet op landbouwprojecten van internationale organisaties, maar op de lokale boeren. In plaats van te pleiten voor meer duurzame vormen van landbouwwontwikkeling, hielden natuurbeschermers het bij milieueducatie.

Het toont de tegenstrijdigheden van Europese ‘ontwikkelingshulp’ in de postkoloniale periode. Westerse natuurbeschermingscampagnes stelden de natuur in het Globale Zuiden voor als ‘oorspronkelijker’. Denk bijvoorbeeld aan campagnes voor de bescherming van het regenwoud. Toch was de ontwikkelingshulp van westerse landen aan Afrika vooral gericht op de transformatie van de landbouw, wat gepaard ging met de export van landbouwchemicaliën en gifstoffen die in het Westen al omstreden waren vanwege hun schadelijke milieueffecten. ■

Lees meer

J.S. Adams en T.O. McShane, *The Myth of Wild Africa: Conservation without Illusion* (University of California Press 1996).

R. Carson, *Silent Spring* (Houghton Mifflin Harcourt 1962).

J.H. Dallinga en S.M. Schoenmakers, *Populatieverandering bij de ooievaar *Ciconia ciconia ciconia* in de periode 1850-1975* (Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen 1984).

M. Terrasse, 'Projet d'éducation pour la cigogne blanche en Afrique Occidentale par Conseil international pour la préservation des oiseaux (CIPO), section française', in: J. Hölzinger (red.), *Beihefte zu den Veröffentlichungen für Naturschutz und Landschaftspflege in Baden-Württemberg 43: Artenschutzsymposium Weißstorch des Deutschen Bundes für Vogelschutz Landesverband Baden-Württemberg e.V. am 28. und 29. Mai 1983 in Bad Buchau am Federsee* (Landesanstalt für Umweltschutz Baden-Württemberg, 1986) 343-346.

P. Ward, N.C. Pant, J. Roy, E. Dorow, E. Betts en J.A. Whellan, 'Rational strategies for the control of queleas and other migrant bird pests in Africa', *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Biological Sciences* 287 (1022, 1979), 289-300.

2 PLAAGVOGELS

Roodsnavelquelea's bij een drinkplaats. (Bron: Alistair Rae, via Unsplash.)

3 STILLE LENTE

In *Silent Spring* (1962) beschreef de Amerikaanse biologe Rachel Carson de nadelige milieueffecten van pesticiden.